

ЯЦКІВ

Ярослав Степанович — академік НАН України, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України

ПРО ЗАХОДИ З ВІДЗНАЧЕННЯ 75-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ ЗАСНУВАННЯ ГОЛОВНОЇ АСТРОНОМІЧНОЇ ОБСЕРВАТОРІЇ НАН УКРАЇНИ

Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 29 травня 2019 року

Доповідь присвячено заходам, запланованим у зв'язку з відзначенням 75-річчя від дня заснування Головної астрономічної обсерваторії НАН України — провідного вітчизняного та міжнародного центру наукових досліджень у галузі астрономії, астрофізики та фізики космосу.

Шановний Борисе Євгеновичу!

Шановні колеги!

Дозвольте проінформувати вас про заходи, які плануються з метою відзначення 75-річчя від часу заснування провідного вітчизняного та міжнародного центру астрономічних досліджень світового рівня, добре відомого своїми роботами з фізики планет та Сонця, побудови глобальних систем відліку, дослідженнями окремих Галактик і Всесвіту в цілому — Головної астрономічної обсерваторії НАН України.

Офіційною датою створення Головної астрономічної обсерваторії НАН України (ГАО) вважають 17 липня 1944 р., проте плани щодо організації академічної обсерваторії зародилися значно раніше. Ще засновник і перший президент Української академії наук академік В.І. Вернадський зазначав, що в Україні є кілька університетських обсерваторій, але немає академічної. Відповідальним за організацію астрономічної обсерваторії в Академії став обраний у 1919 р. перший академік-астроном Олександр Якович Орлов. Почав він зі створення нової дослідної установи — Астрономо-геодезичного обчислювального бюро. Однак невдовзі, під час чергової реорганізації УАН за відсутності й без відома О.Я. Орлова цю установу було ліквідовано. Це непорозуміння та інші реалії тих скрутних часів спонукали О.Я. Орлова відмовитися від членства в Академії. В офіційній заяві до керівництва УАН від

29 липня 1921 р. він писав: *«Так как вверенные мне учреждения могут подвергаться разрушению со стороны самой Украинской академии и так как мотивы, по которым это уже произошло по отношению к Астрономическому вычислительному бюро, совершенно не вяжутся с моим высоким представлением об авторитете Украинской Академии наук, то я вынужден отклонить от себя честь быть украинским академиком и прошу больше меня таковым не числить».*

Після цього діяльність зі створення академічної обсерваторії практично припинилася. О.Я. Орлов надалі докладав багато зусиль для розвитку Одеської обсерваторії, директором якої він був, очолив роботи з гравіметричної зйомки території України і в 1926 р. заснував Полтавську гравіметричну обсерваторію АН УРСР. У 1938 р. О.Я. Орлов, впевнений у доцільності організації академічної обсерваторії, знову звернувся з цим питанням до Президії АН УРСР. Було ухвалено рішення про створення в Києві Українського астрономічного комітету під керівництвом віце-президента АН УРСР академіка Б.І. Чернишова та виділено значні кошти на придбання необхідних інструментів. Однак на заваді стала Друга світова війна.

До планів з будівництва обсерваторії повернулися наприкінці 1943 р., одразу після визволення Києва. До справи долучилася союзна Академія, Рада народних комісарів СРСР та Раднарком Української РСР. Нарешті, постановою РНК УРСР № 810 від 17 липня 1944 р. було створено Головну астрономічну обсерваторію Академії наук УРСР, розташовану в Голосіївському лісі, приблизно за 12 км від центру Києва, а тому її іноді неофіційно називають Голосіївською обсерваторією.

Становлення і розвиток ГАО як провідного центру досліджень у галузі астрономії, астрофізики та фізики космосу, знаного не лише в Україні, а й серед світової фахової спільноти, пов'язані з діяльністю таких видатних учених, як академіки О.Я. Орлов, Є.П. Федоров, члени-кореспонденти В.П. Цесевич і А.О. Яковкін, професор Е.А. Гуртовенко та ін.

Учені обсерваторії зробили вагомий внесок у скарбницю світової науки. Зокрема, широке міжнародне визнання здобули їхні роботи з теорії нутації Землі, побудови глобальних систем відліку, фізики планет та Сонця, блакитних компактних карликових галактик з екстремально низьким вмістом важких елементів, визначення вмісту первинного гелію у Всесвіті, дослідження структури та кінематики Галактики і Всесвіту в цілому, теоретичного моделювання та дистанційного зондування об'єктів Сонячної системи методами астрофотометрії та поляриметрії.

Прикладні дослідження ГАО спрямовані на підтримку координатно-часового забезпечення потреб країни, розроблення ефективних систем комп'ютерних обчислень наукового спрямування, дослідження динаміки та фізики земної атмосфери, зміцнення обороноздатності країни. Обсерваторія бере активну участь у виконанні Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми.

Головна астрономічна обсерваторія НАН України координує та виконує низку великих міжнародних науково-дослідних проектів, спрямованих на розвиток глобальної навігаційної супутникової системи, космічної геодинаміки, фізики Сонця, зоряної, галактичної та позагалактичної астрофізики.

Наукові досягнення співробітників ГАО відзначено високими міжнародними і державними нагородами: премією імені Рене Декарта Європейського Союзу, Державними преміями СРСР, УРСР та України, Почесними грамотами Президії Верховної Ради України, преміями імені видатних учених НАН України, багатьма орденами, медалями, нагородами та почесними званнями.

Враховуючи вагомий внесок Головної астрономічної обсерваторії НАН України у розвиток світової астрономічної науки, підготовку висококваліфікованих наукових кадрів та з метою відзначення 75-річчя від часу заснування установи пропонується затвердити такі заходи:

1) проведення спільного засідання вчечної ради Головної астрономічної обсерваторії

НАН України та Бюро Відділення фізики і астрономії НАН України;

2) подання на відзначення державними нагородами та почесними званнями, відзнаками НАН України співробітників Головної астрономічної обсерваторії НАН України;

3) організація і проведення Міжнародної конференції «Астрономія в Україні: від археоастрономії до астрофізики високих енергій»;

4) проведення днів відкритих дверей та екскурсій для студентів закладів вищої освіти в музеї історії Головної астрономічної обсерва-

торії НАН України, організація аматорських астрономічних спостережень;

5) видання книги «Головна астрономічна обсерваторія НАН України: від ідеї створення до визнання» (в рамках видавничого проекту «Наукова книга»);

6) підготовка інформаційного видання про вагомий досягнення Головної астрономічної обсерваторії в рамках міжнародної співпраці.

Дякую за увагу!

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик